

תוכן עניינים

מבוא.....	2-3
1 . דיפלומטיה בינלאומית ומניעת הפצה גרעינית על ידי מדינות.....	3-7
2 . שחקנים אחרים : ארגוני הטרור וצפון קוריאה.....	7-11
סיכום ומסקנות.....	11-12
רשימה ביבליוגרפית.....	13-14
נספח.....	15

מבוא

מטרתה של עבודה זו היא לבדוק האם יש ביכולתה של הדיפלומטיה למנוע הפצה של נשק גרעיני. כדי לענות על שאלה זו עלינו בראש ובראשונה לסקור בקצרה את ההיסטוריה של השימוש בנשק גרעיני ואת השלכותיה. לאחר מכן, נביא טענות חקרי מקרה של חוקרים שונים, שחלקם ידגומו כיצד סייעה הדיפלומטיה למנוע הפצה גרעינית, וכן יסקרו מקרים בהם היא נכשלה במשימה זו. בנוסף, נקדיש חלק מהדיון לשחקנים שאינם מדינות, עליהם לא חלים כללי הדיפלומטיה המקובלים והאסטרטגיות שלה. הכוונה כמובן לארגוני טרור למיניהם שיכולים לקנות בכסף מלא נשק גרעיני או אף לקבל אותו במתנה ממדינות התומכות בהם.

מלכתחילה, פותחה הטכנולוגיה הגרעינית למטרות צבאיות על ידי ארצות הברית במלחמת העולם השנייה. כידוע, שתי פצצות גרעיניות שהוטלו על הערים היפניות הירושימה ונגסאקי באוגוסט 1945 הביאו לכניעתה של יפן ולסיומה של מלחמת העולם השנייה. כוחו של האטום נחשף אז, ומיד לאחר המלחמה החלו להשתמש בו גם לצרכים אזרחיים, במיוחד כמקור אינסופי לאנרגיה בעידן בו משאבי האנרגיה הטבעיים של כדור הארץ מתדלדלים והולכים. בחלוף השנים, התחדדה גם המודעות לסכנה שבהחזקת נשק גרעיני ובהפצתו. בשנות הששים של המאה הקודמת, רווחה ההנחה כי עד לסוף המאה העשרים יהיו כ-30 עד 35 מדינות שיחזיקו בנשק גרעיני. למעשה, בסוף המאה העשרים היו שמונה מדינות כאלה. הבדל זה בין התחזית לבין המציאות מראה עד כמה הייתה האמנה למניעת הפצתו של נשק גרעיני אפקטיבית, למרות המלחמה הקרה בין הגושים שבמהלכה התרחשה התעצמות גרעינית של שניהם. המאמץ הדיפלומטי הבינלאומי למניעת הפצתו של נשק גרעיני כולל בנוסף על האמנה גם חוזים והסכמים נקודתיים בענייני בטחון גרעיני, הגנה פיזית מפני נשק גרעיני, פיקוח על הייצוא והחרמת משלוחים אסורים וכן שאיפה להפסקת ייצור של אמצעי לחימה גרעיניים. הקהילייה הבינלאומית יכולה להפעיל לחצים כלכליים וסנקציות על מדינות שאינן חתומות על האמנה כדי שינהגו על פיה, כמו שנהגה בשנים 2007-2008 כלפי הודו. המקרה של הודו מוכיח כי לחץ דיפלומטי עשוי לפעמים להועיל ולו גם באופן חלקי. פירוז הרפובליקות לשעבר של ברית המועצות מנשק גרעיני לאחר נפילת הגוש הקומוניסטי בשנות התשעים של המאה העשרים נחשב להצלחה הגדולה ביותר של הדיפלומטיה למנוע הפצה גרעינית. מקרה צפון קוריאה ומקרה איראן הם דוגמא לכך שהדיפלומטיה לא מועילה כאשר אין שקיפות ולא מדווחים אמת.

במשך למעלה מחמישים שנה, הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית (IAEA) מהווה שומרת הסף לקיומה של האמנה למניעת הפצה גרעינית (NPT). פעולותיה הצליחו למנוע המרה של אנרגיה גרעינית לצרכי שלום לנשק צבאי ולפקח על מדינות שהחזיקו בה. לא תמיד צלחו מאמצים אלה, ואיראן היא הדוגמא האקטואלית ביותר למדינה שטענה שהיא משתמשת בגרעין לצרכי שלום בלבד אך בעצם שאפה ועדיין שואפת להשיג נשק גרעיני ולפתח אותו בכוחות עצמה. מרבית מדינות העולם מכירות בכך שהפצתו של נשק גרעיני והחזקתו לא רק שלא תתרום לביטחון, אלא בדיוק להיפך, תפגע בו. על-כן מכירות באמנה למניעת הפצה גרעינית ומתחייבות להשתמש בגרעין לצרכי שלום בלבד. בשנת 1995 הורחבה האמנה והיא כיום הסכם בין חמש המעצמות הגרעיניות ובין מדינות אחרות שיש להן אינטרס בגרעין. כולן, 189 במספר, התחייבו שטכנולוגיית הגרעין לא תשמש לצרכים צבאיים. הודו, פקיסטן

וצפון קוריאה מחזיקות בנשק גרעיני ועינן חתומות על האמנה (צפון קוריאה חתמה אך חזרה בה בשנת 2003. ראו נספח ופרק שני להלן).¹

ארבע פעמים ניסה העולם בסוף המאה העשרים ותחילת המאה העשרים ואחת למנוע ממדינות להשיג נשק גרעיני. הדיפלומטיה ה"רכה" לא הוכיחה את עצמה: עיראק היתה רחוקה מרחק של חודש אחד מהשגת פצצה גרעינית כאשר פרצה מלחמת המפרץ הראשונה. הפיקוח שנכפה עליה כתוצאה מהמלחמה הוא שמנע זאת. לוב ויתרה על נשק גרעיני רק לאחר סנקציות כלכליות חריפות ולחץ אמריקאי קשה ומתמשך. המקרה שלישי הנחשב לבעייתי מכולם הוא של צפון קוריאה שהולוכה שולל את כל העולם ועל כך יורחב בהמשך. איראן, היא המקרה הרביעי שמוכיח שהאיראנים למדו את לקח קודמיהם. הם החליטו למשוך כמה שיותר זמן, לחתום לכאורה על האמנה למניעת הפצה גרעינית, לפרסם בתקשורת הצהרות נגד נשק גרעיני ולהתקדם לקראת הפצצה מתחת לרדאר.

¹ "Safeguards to Prevent Nuclear Proliferation", *Australian Safeguards & Non-proliferation Office, Annual Reports*, 2018.

<https://www.world-nuclear.org/information-library/safety-and-security/non-proliferation/safeguards-to-prevent-nuclear-proliferation.aspx>

1. דיפלומטיה בינלאומית ומניעת הפצה גרעינית על ידי מדינות

הנחת היסוד של החוקרים פיגמן והופמן היא כי פעילות דיפלומטית מנעה ועשויה למנוע הפצה גרעינית, בין אם על ידי בקרה ובין אם על ידי אכיפה. על פי הדיפלומטיה המסורתית, אליה מתייחס החוקר ג'ופרי פיגמן בספרו *הדיפלומטיה בת זמננו*, הרי הכלים שעמדו לרשות הדיפלומטיה הקלאסית התאימו לטיפול בבעיות שעמהם התמודד העולם לאחר מלחמת העולם השנייה. אולם, מוסיף פיגמן כי הכלים הללו שעיקרם תקשורת בין דיפלומטים לא מספיקים בעידן הגרעיני. לטענתו, על הדיפלומטים להכיר אחד את השני ולא להתנהג לפי מודל מכני של טיפול במשברים. כמו כן, על הדיפלומטים להכיר את המערכות הפוליטיות של הממשלות המצויות בקונפליקט ואף לדאוג לכך שמפקדי הצבאות יעמדו בקשר ישיר זה עם זה כצעדים בוני אמון. על אלה נמנים גם אמצעי תקשורת ישירים בין מנהיגים, דוגמת "הטלפונים האדומים" למיניהם שנועדו למנוע מלחמה קולוסאלית (כך בין היתר נמנעה מלחמה גרעינית בעת משבר קובה, 1962). משבר קובה הוא דוגמא למקרה בו הדיפלומטיה הצליחה למנוע שימוש בנשק גרעיני ויצרה הרתעה שמנעה גם את הפצתו תוך דיאלוג דיפלומטי בין גושי.²

מנגנון מסודר וממוסד שתפקידו לגרום לכל אלה לקרות כאשר סכסוך בין מדינות מאיים להפוך לסכסוך אלים הכרוך בשימוש בנשק גרעיני הוא מועצת הבטחון של האו"ם שיש לה יכולת מסוימת ליצור בטחון על ידי דיפלומטיה וכמותה גם בריתות צבאיות גושיות דוגמת ברית וארשה ונאט"ו. אלא שיש לציין כי ידוע לנו כי דווקא בריתות מעין אלה גורמות להפצה של נשק גרעיני והתחמשות גרעינית. כל אחד מהגושים שואף לצבור יותר כוח וכך באופן פרדוכסלי יוצרת הדיפלומטיה בטחון באמצעות סכנה. שיח דיפלומטי שמטרתו פירוק נשק ובקרה על ההתחמשות הוא לטענתו של פיגמן אמצעי יעיל למניעת מלחמות והרס והוא לא מכוון רק לנשק גרעיני.

אכן, דיפלומטיה המפקחת על הפצתו של נשק קטלני מנהלת משא ומתן בין מחזיקיו של נשק זה גם

² Geoffrey A Pigman. *Contemporary Diplomacy* (Cambridge, UK, 2010), pp. 161-179.